

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ВЛАСНИХ ІМЕН У СКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ЗАХІДНОГЕРМАНСЬКИХ ТА СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

COMPARATIVE ANALYZE PHRASEOLOGICAL UNITS WITH PROPER NAMES IN EAST SLAVIC AND WEST GERMANIC LANGUAGES

Хмара В.В.,

orcid.org/0000-0002-7639-1357

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри англійської мови

Житомирського державного університету імені Івана Франка

У статті пропонується зіставний аналіз фразеологічних одиниць, до складу яких входить компонент «власне ім'я», на базі російської, української, німецької та англійської мов із метою показати семантичні особливості, ізоморфні та аломорфні риси у чотирьох лінгвокультурах.

Ключові слова: лінгвокультурологія, зіставний аналіз, ім'я, антропонім, фразеологізм.

В настоящей статье предлагается сопоставительный анализ соматических фразеологических единиц, в состав которых входит компонент «имя собственное», на базе русского, украинского, немецкого и английского языков, с целью показать семантические особенности, изоморфные и алломорфные черты в четырёх лингвокультурах.

Ключевые слова: лингвокультура, сопоставительный анализ, имя, антропоним, фразеологизм.

This article offers comparative analysis of Phraseological Units which have got proper name in their structure based on Russian, Ukrainian, German and English. The purpose of this article is to show semantic features, isomorphic and allomorph traits in four linguistic cultures.

Key words: cultural studies, a comparative analysis, proper name, anthroponym, Phraseological Units.

Постановка проблеми. Дослідження спільних та етнокультурних домінант у близькоспоріднених та різноструктурних мовах на матеріалі ФО з компонентом «власне ім'я» є на часі. Цим пояснюється поєднання лінгвокультурних, зіставних та констративних підходів для кращого вивчення культурно-семантичних особливостей і структурних зрушень у мовних картинах світу (К.І. Мізін, В.М. Мокиєнко, В.О. Маслова, М.В. Манакин, А.Б. Вежицька, В.Д. Аракін тв. ін.), що зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити семантичні особливості фразеологізмів з іменним компонентом в українській, російській, німецькій та англійській мовах.

Для вирішення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- 1) систематизувати інформацію щодо функцій власних імен та їх місця у формуванні картини світу;
- 2) зіставити імена в англійській, німецькій, українській та російській мовах із метою виявлення універсального і унікального в семантиці цих одиниць.

Матеріал дослідження становлять фразеологічні одиниці (ФО), дібрані з лексикографічних джерел. Вибірка становить 355 ФО із компонентом *ім'я*, із яких 79 – англійських, 46 – німецьких, 141 – українських та 95 – російських.

Основний виклад матеріалу. Фразеологічні одиниці з антропним компонентом через вторинну номінацію віддзеркалюють культурно-історичні особливості, традиції, вірування, ціннісні орієнтації, моральні ідеали та пізнавальний досвід народу, тобто національно-культурне багатство, яке накопичувалося протягом століть [12, с. 33; 13, с. 257; 6, с. 20; 9] і передається наступним поколінням.

Власні імена у складі ФО становлять значний масив ускладнених мовних знаків з актуальністю змісту, народністю, нескладністю граматичного оформлення та стилістичною різноманітністю [10, с. 62], що знаходить своє відображення в лінгвістичних дослідженнях останніх років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі досліджено структурні та функціонально-семантичні особливості власних назв сучасної німецької мови [8, с. 5]; зіставлено антропні ФО російської, татарської та англійської мов [2, с. 7]; виявлено аломорфні та ізоморфні риси в лексико-семантичному функціонуванні антропоніма у складі ФО в англійській мові в зіставленні з російською, татарською та французькою мовами [7, с. 9].

Аналіз праць, присвячених ономастичній фразеології, показує, що симбіоз зіставного та лінгвокультурологічного аналізу уможливило

виявлення культурних домінант і відмінностей у житті окремих лінгвокультурних спільнот, що допомагає краще осягнути власну культуру та менталітет.

Через історію побуту та культуру народу імена відображають уявлення та фантазії людей [14, с. 4; 12, с. 11]. Людину оточують імена, утворюючи навколо неї певний континуум, особливий національно-культурний простір, єдиний для всього мовного колективу й індивідуальний для кожного окремого його члена [11, с. 116].

Ім'я – офіційно присвоєна назва індивіду з метою виокремити його з ряду подібних людей. Антропоніми називають, але не надають якихось рис, якостей, бо не існує унікальних імен, які були б створені для кожної окремої людини. Через понятійні значення вони передають уявлення соціуму про категорію класу об'єктів через наступні властивості. Власником імені є людина: **англ.:** *Jack Sprat*; **нім.:** *Lischchen Müller*; **укр.:** *Сомомія Крушельницька*; **рос.:** *Иван Иванович*. Антропоніми відображають етнонаціональність мовної спільноти, тобто для різних територій популярні певні імена: **англ.:** *Jack, Tom, John*; **нім.:** *Hans, Grete, Kathrin*; **укр.:** *Хвеська, Кіндрат, Свирид*; **рос.:** *Иван, Фома, Мария*. Розмежування за статтю: чоловічі імена: **англ.:** *Jack*; **нім.:** *August*; **укр.:** *Назар*; **рос.:** *Ерёма*; жіночі імена: **англ.:** *Jill*; **нім.:** *Emma*; **укр.:** *Одарка*; **рос.:** *Варвара* [4, с. 10].

Серед імен виокремлюємо сингулярні (одиничні) та плуральні (множинні) [4, с. 39]. Одиначні антропоніми асоціюються в суспільстві з відомими людьми, чиї імена не потребують супровідного контексту уточнювального характеру, й вони знані в багатьох мовних спільнотах. Ця група включає імена історичних постатей, політиків, митців, співаків та інших видатних людей: *Теодор* (асоціація (вербально виражена зв'язка, яка виникає в індивіда [16, с. 5]), – *Рузвельт*), *Адольф* (асоціація – *Гітлер*), *Марк* (асоціація – *Твен*), *Богдан* (асоціація – *Хмельницький*). Імена, які належать багатьом людям, не співвідносяться з якоюсь конкретною особистістю, не викликають асоціацій та вживаються поза мовним контекстом, називають плуральними антропонімами [5, с. 115]. Вони віддзеркалюють етнічні ознаки та територіальну належність імені через ядро значення: **англ.:** *Leah, Conway*; **нім.:** *Alrik, Chiara*; **укр.:** *Боженя, Орест*; **рос.:** *Кира, Ладимир*.

Із часом плуральні власні імена перетворювалися на називні, тобто на узагальнені назви, через вторинну номінацію і, позначаючи певне явище, певну рису вдачі людини, ставали засобом типі-

зації й описували характерні особливості цілої лінгвокультурної спільноти. Отже, багато власних імен із повсякденного вжитку переходили, органічно укралювалися в живу фольклорну стихію, стаючи лексичною окрасою народних афоризмів: **англ.:** *Joe Miller* (бородатий анекдот); **нім.:** *Grüne Minna* (поліцейська машина); **укр.:** *язиката Хвеська*; **рос.:** *Иван- дурак* [15, с. 153].

Музична основа, яка є присутньою у прислів'ях і приказках з іменами, створюється під впливом гри слів, зумовленої явищем паронімії антропонімів. Римуючись, слова набувають нового значення, піддаються різноманітним асоціаціям, отримують додатковий специфічний зміст, який поширився за межі фольклору: **англ.:** *Plain Jane* (некрасива жінка); *Dirty Dick* (нечупара); *Tearful Tilly* (плакса); *Gobble Gobble Girty* (скупий); *Even Steven* (однаково, порівну); *Willy nilly* (хочеш – не хочеш); *rob Peter to pay Paul* (позичити гроші в одного, щоб відати іншому); **нім.:** *Lischchen Müller* (нерозумна); *Hans Taps* (незграбний); *die Flotte Lotte* (м'ясорубка); *keinen Ton nicht mal, Anton!* (не шуміть); **укр.:** *кожна Тереса має свої інтереси; не вмер Данило, так болячка задавила; про мене, Мартин, хоч головою об тин; у Гаврила пили та його й побили; де піде Теря, все їй гірка вечерея; довго Хима юлила, доки хлопця обдурила; сидить Семен під кручею, ловить раки онучею; розказав Мирон рябої кобили сон; рос.: *пророк Наум, наставь нас на ум; Фома музыку разумеет, а Ерема плясать умеет; ни в городе Иван, ни в селе Селифан; указчик Ерема, указывай дома!; ждуют Фому: чают быть уму; голодному Федоту и пустые щи в охоту; добр Мартын, коли есть алтын*.*

В англійській, німецькій, українській та російській мовах компонент ім'я у складі ФО може вказувати на схожість між людьми: **англ.:** *the same old Coaxer but in a different coat*; **нім.:** *Hänschen tanzt, wie Hans bläst*; **укр.:** *зійшовся Яким з таким; який чорт з Шишка, така його й жінка; зібралось два Юрії, та й обидва дурні; який Хомка, така й його жонка; той же Савка, та на других санках; рос.: *та же Марья, да в другом сарафане; тот же Савка, да на других санках*.*

Спільними значенням ФО з компонентом ім'я для німецької, української та російської мов є особливі характеристики людей, тобто їх несхожість: **нім.:** *Was Hans für wahr hält, ist dem Franz kein Bargeld; Hinz und Kunz*; **укр.:** *у всякого Мирона свої прийоми; у всякої Домашки свої замашки: одна любить ложки та чашки, а інша – сережки та пряжки; рос.: *На всякого Егорку есть поговорка; у всякого Гришки свои**

делишки; Ефрем любить хрен, а Федька – редьку; у всякого Павла своя правда; не всяк Тарас подпевають горазд; Федот, да не тот; и Федот, да не тот: наш пьет, не прольет, усом не моргнет.

Низка ФО в англійській, німецькій, українській і російській мовах містять іронію, жарт, а іноді глузування, вказуючи на розумову обмеженість: **англ.:** *doesn't know if it's Thursday or Anthony Hordrens; proper Charlie, Ken doll; Tom Fool; Tom-noddy*; **нім.:** *Hans Dumm; blöder Heini; Hans Huckenbein, ich will Hans heißen; Heini; der dumme August; so was lebt und Schiller mußte sterben!; der deutsche Michael; ein langweiliger (alberner, dummer) Peter; er ist aus Borneo; eine dumme Trine*; **укр.:** *що Кирило, то й дурило; Науме, Науме, дурний твій уме; Гриць має голову з дурниць; дурному Гаврилці усе чорнобривці; дурний Мартин узяв мило за сир; учив Мартин Мартина, а сам глупий, як тростина; Андрій за всіх мудрій – продав халупу, а сам уліз у дупло дурного Кирила і Химка здурила; випий, Іванку, бляшанку, а за дві заплати; дурний Іван, дурний і пан; не смійся, кума, що дурень Хома, бо всі люди кажуть, що й ти без ума; ніп хрестив Іваном, а прозвали болваном; Ваня приморожений; рос.: *был Иван, а стал болван, а все винцо виновато; Фома да Ерёма; послали Филиппа по липы, а он ольху волочит; и по рожке видать, что Сазоном звать; Пахом – вся рожка в один ком.**

Спільне значення таких ФО для мов, що зіставляються, – лінощі: **англ.:** *Laurence bids wages Bertie Wooster; Falstaff, Fred Kamo's army; to Jack around; Jackleg; John Drawlatch; Laurence bids wages; lazy Laurence; Tom Roger's job*; **нім.:** *ein fauler Heinz*; **укр.:** *Герасим не косив, то з косарями їсти не буде; дурний Грицько млинці пекти – він краще тістечко з'їсть; захворів Іванко, аж опух від спанку; не клеїться робота у нашого Федота*; **рос.:** *ленивому Микишке все не до книжки; кобылка бежит, а Ивашка лежит; муж Нестерка, да детей шестерка, воровать боимся, работают ленимся, – как тут жить прикажете?; нашему Ванюхе на печке ухаб; не родить Макара; бедному Савке нет покоя ни на печи, ни на лавке: на печи пекут, на лавке секут.*

Імена конотують значення забудькуватість, неуважність у німецькій, українській і російській мовах: **нім.:** *ein vergessliches Lieschen*; *Hans Guckindieluft*; **укр.:** *шукає Хима Юхима, а*

Юхим біля неї; от вам Лука: рукавиці за пазухою, а він їх шука; рос.: *Андрей ротозей.*

ФО з антропним компонентом описують рису характеру – відважність в англійській, українській і російській етнокультурних спільнотах: **англ.:** *as game as Ned Kelly*; **нім.:** *doller Otto; rangehen wie Blücher*; **укр.:** *відважний Артим іде сміло у воду і дим; рос.:* *Аверон не боится ворон, а на галки есть палки.*

Впертість відображена у ФО українській та російській мовах: **укр.:** *кажи Іванові: бери на сухо, а він заїхав по вуха; учи Івана на цимбалах, а він заодно в дудку грає; рос.:* *Ерема в воду, Фома ко дну: оба упрямы, со дна не бывали; Дмитрий да Борис за огород подрались; нашего Мины не проймешь в три дубины.*

В окрему групу виділяємо ФО, у яких наявні чоловічі та жіночі імена для опису схожих людських рис без їх конкретизації [1, с. 43]. Припускаємо, що вживання власного імені тут мотивоване лише своєрідністю його звукового складу та римованістю: **англ.:** *Jack and Jill; Darby and Joan; Darby and Joan club*; **нім.:** *Werther und Charlotte*; **укр.:** *зібрав бог пару – Карпа та Варвару; от тобі пара – Гриць та Варвара; то дібрана пара – Хома та Варвара; парочка – Мартин та Одарочка; який Іванко, така у нього і Маланка; добрий коповик, гарні й дві копійки, добрий Панько, гарна й Оришка; який Сидір, така й Танька, який кожух, така й латка; рос.:* *каков Ананья, такова у него и Маланья; Иван да Марья.*

Висновки. У чотирьох мовах імена поділяють на сингулярні та плюральні антропоніми, у складі ФО можуть набувати римованості через гру слів. ФО з компонентом *ім'я* можуть указувати на конкретну особу або об'єкт, викликаючи в представника певної культури асоціації, пов'язані з історичними подіями, традиціями, уявленнями, реальними носіями імені. Завдяки вторинній номінації та абстрактності відбувається послаблення семантики ФО та вказівного значення. Спостерігаємо зростання семантичної активності антропонімічного компонента ФО через метафоричність, метонімічність і каламбурність, де імена – носії екстралінгвістичної інформації.

Подальші перспективи дослідження пов'язані з аналізом власних імен у складі фразеологічних одиниць на матеріалі інших західногерманських і східнослов'янських мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Герасимчук В.А. Власні імена в українських фразеологізмах. *Диво слово: Українська мова й література в навчальних закладах*. 2005. № 4. С. 43–47.

2. Дарзаманова Г.З. Фразеологические единицы и паремии с антропонимами в русском, татарском, английском языках : дисс. канд. филол. наук : 10.02.20. Казань, 2002. 174 с.
3. Европейские имена, значение и происхождение. URL : <http://kurufin.ru/index.html> (дата звернення : 25.03.2019).
4. Ермолович Д.И. Имена собственные на стыке языков и культур. Москва : Валент, 2001. 200с.
5. Ермолович Д.И. Общие принципы, методы формирования и типология ономастических соответствий. Москва : Наука, 1978. 115 с.
6. Жуков В.П., Жуков А.В. Русская фразеология : учеб. пособ. Москва : Высшая школа, 2006. 310 с.
7. Загирова З.Р. Лексико-семантические и функциональные параметры антропонима в составе фразеологической единицы в английском языке (В сопоставлении с французским, русским и татарским) : дис...канд. филол. наук : 10.02.04; 10.02.20. Уфа, 2003. 215 с.
8. Кам'янець В. М. Структурні, семантичні та функціональні особливості власних назв сучасної німецької мови (на матеріалі особових імен, прізвиськ та псевдонімів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2001. 18 с.
9. Кикоть В.М., Зосимчук І.О. Антропоніми як мовні та культурні. *Філологічний науковий електронний журнал*. URL : http://www.rusnauka.com/29_SSN_2013/Philologia/7_146103.doc.htm (дата звернення : 15.03.2019).
10. Ковшова М.Л. Анализ фразеологизмов и коды культуры. Известия РАН. Серия литературы и языка. 2008. Т. 67, № 2. С. 60–65.
11. Космеда Т.А. Метафора сучасної публіцистики: актуалізація антропонімів (на матеріалі української та російської мов). *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство* : збір. наук. ст. 2015. № 3. С. 116–122.
12. Посев А.Ф. Философия имени. Москва : Изд-во Московск. ун-та, 1990. 685 с.
13. Лукаш Г. Конотонім як концепт культури. *Семантика мови і тексту*: IX міжнар. науково-практ. конф., м. Івано-Франківськ, 26-28 вересня 2006 р. Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. С. 257–259.
14. Морошкин М. Славянский именослов, или Собрание славянских личных имен. Санктпетербург : Типография второго отделения собственной Е.И.В. Канцелярии, 1867. 321 с.
15. Русанівський В., Ермоленко С. Життя слова. Київ : Вища школа, 1978. 192 с.
16. Унайбаева Р.А. Категория подтекста и способы её выявления : автореф. дис. ... канд. наук : 10.02.04. Москва, 1980. 22 с.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ:

17. Мишанич С.В., Пазяк М.М. Українські прислів'я та приказки. Київ : Дніпро, 1984. 389 с.
18. Мокиенко В.М., Никитина Т.Г. Большой словарь русских поговорок. Москва : ОЛМА Медиа Групп, 2007. 785 с.
19. Номис М.М. Українські приказки, прислів'я, і таке інше / упоряд., приміт. та вступна ст. М.М. Пазяка. Київ : Либідь, 2004. 352 с.
20. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше / упоряд., приміт. та вступна ст. М.М. Пазяка. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
21. Пазяк М. М. Прислів'я і приказки. Київ : Наук. думка, 1990. 528 с.
22. Публічний електронний словник української мови. Тлумачний он-лайн словник української мови. URL : <http://ukrlit.org/slovyuk>. (дата звернення : 30. 11. 2016).
23. Российский Энциклопедический словарь. Российский словарь он-лайн. URL : <http://tolslovar.ru/I3099.html> (дата звернення : 20. 08. 2015).
24. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей. Словник-довідник. Київ : Наукова думка, 2005. 334 с.
25. Шитова Л.Ф. Proper Name Idioms and Their Origins. Словарь именных идиом Санкт-Петербург : Антология, 2013. 192 с.
26. Шитова Л.Ф. Two is a Company: Dictionary of Pair Idioms. *Два сапога пара: Словарь парных идиом*. Санкт-Петербург : Антология, 2014. 160 с.
27. Kipfer B. A., Chapman R. L. American Slang. New York : Collins, 2008. 538 p.
28. Küpper H. Pons-Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. Stuttgart : Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung GmbH, 1990. 960 s.
29. Partridge E. A dictionary of Slang. The 8th edition. London; N. Y. : Routledge, 1984.Reprinted in 2002. 1400 p.
30. Das Wörterbuch der Idiome. Wörterbuch. URL : <http://idiome.deacademic.com/3472/Zopf2013>. (дата звернення : 02.11.2014).
31. Deutsch. Großes Wörterbuch. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten / Redaktion: C. Marsen, Dr. H. Ehmman. Köln : Buch und Zeit Verlagsgesellschaft MbH, 1995. 446 s.
32. Redensarten-Index. Wörterbuch. URL : <https://www.redensarten-index.de>. (дата звернення : 12.05.2014).